

Izvorni znanstveni rad

UDK 327.36:321.7

321.01:327

Primljeno: 31. kolovoza 2014.

Kritike liberalne teorije demokratskog mira

ĐANA LUŠA

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

U radu se analizira poveznica između Kantova “vječnog mira” i paradigme demokratskog mira kojom se interpretiraju suvremeni međunarodni odnosi. Pri tome je naglasak stavljen na monadičku i dijadičku verziju liberalne teorije demokratskog mira objašnjene na temelju institucionalno-strukturalnog i kulturno-normativnog modela. Kritički se preispituje teorija demokratskog mira kroz uzročnu vezu između nezavisne varijable, demokratskog režima, i zavisne varijable, mira, te se analiziraju empirijska istraživanja slučajeva u kojima krize među demokratskim državama nisu rezultirale ratom, čime se dovodi u pitanje kauzalna logika same teorije. U kritičkom promišljanju teorije demokratskog mira poseban je naglasak stavljen na realističke interpretacije uzroka za koje se smatra da pridonose demokratskom miru, kao i na postojanje tzv. demokratskog rata. Niz je faktora kojima se objašnjava takvo vanjskopolitičko djelovanje demokracija i skrivanje iza teza teorije demokratskog mira, poput pozicije moći koju demokracije zauzimaju u međunarodnim odnosima, zbog čega se u obzir, uz liberalne zavisne varijable, moraju uzeti i one realističke, poput koncentracije moći, ekonomske međuzavisnosti i nacionalnih interesa.

Ključne riječi: demokratski mir, liberalizam, institucionalno-strukturalni model, kulturno-normativni model, realistička kritika

Uvod

Liberalizam i realizam kao najutjecajnije suvremene političke teorije dijele uvjerenje kako je moguće postići mir u međunarodnim odnosima. Razlikuju se, međutim, u sredstvima i načinu realizacije tog cilja. Realisti u prvi plan pozicioniraju ulogu konsolidiranih i organiziranih država kao temeljnih aktera u međunarodnoj zajednici koji štite interese svojih državljana oslanjanjem uglavnom na tzv. tvrdi moć te svojom snagom i stabilnošću, a posljedično i samoodržanjem, pridonose međunarodnom miru i sigurnosti. S druge strane liberali naglašavaju slobodu pojedinca

kao osnovni instrument postizanja mira i osnovni zadatak koji država mora ostvariti. Sloboda je ključna za stvaranje stabilnosti jer omogućuje pojedincu da se vrati svojoj izvornoj prirodi koja je, prema mišljenju liberala, u osnovi dobra. Budući da su ljudi racionalna bića kojima sukobi nisu u interesu, u slobodi će manifestirati sav svoj prirodni poriv za suradnjom. Kada bi svi ljudi imali priliku slobodno odlučivati o ratu i miru, odlučili bi se za mir, iz čega proizlazi kako je ključ realizacije trajnog mira osiguranje prevlasti racionalnog, ideje suradnje nad idejom sukoba, što je ostvarivo isključivo u demokratskom poretku. Demokratski legitimni vođe predstavljaju volju naroda čiji je iskonski poriv poriv za suradnjom, čime se implicira da je trajni mir moguć samo ako sve države postanu demokracije (više u: Jović, 2014). Njihovo grupiranje vodilo bi dakle stvaranju pacifističkog svijeta, tj. svijeta bez ratova, inačice reduciranog Kantova vječnog mira¹ realiziranog “pacifističkom federacijom”.

Međutim, postavlja se pitanje je li moguće Kantov “vječni mir” prilagoditi suvremenim državama? Odgovara li Kantov koncept republike današnjem konceptu demokracije? Jesu li demokracije uvijek miroljubive ili su takve samo u svojim interakcijama? Pokazuju li sklonost konfliktima u odnosu na druge tipove političkih režima? Može li se govoriti o demokratskom miru čije je naličje *demokratski intervencionizam* u suvremenim međunarodnim odnosima? U konačnici, potvrđuje li se normativna i institucionalna uvjetovanost demokratskog mira?

Teorija liberalizma

Liberalizam se kao politička struja i intelektualna tradicija javlja u 17. stoljeću, kada su se uz pojam liberalnosti vezale klasične vrline “čovjekoljublja, plemenitosti i otvorenog uma”. Iako su se s novim izazovima mijenjala obilježja liberalnog shvaćanja čovjeka i društva, svim varijantama liberalne tradicije zajednički su: individualizam kao isticanje moralnog prvenstva pojedinca u odnosu prema zahtjevima društvenog kolektiva, egalitarizam s obzirom na to da se svima priznaje jednak moralni status, univerzalizam kao afirmacija moralnog jedinstva ljudske vrste te meliorizam kao mogućnost napretka svih političkih poredaka. Unatoč bogatim povijesnim manifestacijama liberalizam čini jedinstvenu tradiciju zasnovanu na spo-

¹ Mnoge teze teorije demokratskog mira i širenja demokracije u neskladu su s duhom Kantova opusa. Naime, Kant ističe kako se nijedna država ne bi trebala nasilno miješati u ustav i vladu druge države, upozoravajući na pokušaje da se vječni mir realizira revolucijom, tj. nasilnim mijenjanjem ustava te sugerirajući kako su postupne reforme jedino sredstvo pristupa vrhovnom političkom dobru – vječnom miru. U tom smislu “teorija demokratskog mira s idejom da liberalne države, čak i nasilno, šire svoju zonu kontrole i mira ukazuje na stvaranje svjetske republike ili svjetske hegemonije prije negoli na Kantovu federaciju slobodnih država” (više u: Demenchnok, 2007).

menutim četirima elementima, koji su se s vremenom modificirali i prilagođavali suvremenim međunarodnim odnosima (Gray, 1999: 11-13). Liberalizam ističe da je svaki pojedinac suveren u određivanju i ostvarivanju vlastitih ciljeva, što proizlazi iz težnje da se ustroji poredak koji bi bio načelno neutralan spram tih ciljeva. No budući da nijedan poredak ne može održati potpunu neutralnost, to može rezultirati i djelovanjem koje ugrožava opstanak pojedinih članova zajednice. Stoga se liberali pitaju može li središnja vlast znati dostatno o konkretnim potrebama, okolini i ciljevima svakog pojedinca. Reflektira li ona moralni potencijal svakog pojedinca koji svojim djelovanjem vodi zajedničkom dobru? Kakav tip vlasti projicira ciljeve i interese pojedinaca te stvara okruženje jednakih prava i mogućnosti ostvarivanja individualnih potencijala? Odgovore su pronašli u demokraciji kao političkom režimu te demokratizaciji kao načinu pacificiranja međunarodnih odnosa (*ibid.*: 132-133).

Rat je, prema liberalima, proizašao iz “egoističnih kalkulacija autokratskih lidera u militariziranim državama koji nisu bili ograničeni demokratskim institucijama i normama”. S druge strane, demokratski lideri koji su se odlučili za rat učinili su to “potaknuti promjenjivim odnosom snaga unutar međuovisnog sustava vojnih saveza” u okviru kojih su se opredijelili za strategiju *bandwagoninga* (priključivanja kompoziciji), to jest ulaska u rat koji je inicirala najmoćnija sila u savezu kako bi reagirala na prijetnje svjetskom miru (Jackson i Sørensen, 2010: 32). Američki predsjednik Woodrow Wilson, koji je kao vlastito poslanje percipirao širenje liberalno-demokratskih vrijednosti u svijetu, predviđao je da bi se “reformiranjem međunarodnog sustava i unutarnje strukture autokratskih država mogli prevenirati budući ratovi”. U tom kontekstu poseban naglasak zaslužuju dvije točke u njegovoj viziji miroljubivog svijeta. Prva se odnosi na promicanje demokracije i samoodređenja pozivanjem na modificirane Kantove teze o republikama, u ovom slučaju demokracijama, koje međusobno ne ratuju. Druga važna točka u Wilsonovu programu potencira stvaranje međunarodne organizacije pomoću koje će se postići relativno trajan mir, i to je poveznica s Kantovim “vječnim mirom”. Međunarodne organizacije bile bi svojevrsni “kavezi za zvijeri” koje obitavaju u “džungli” međunarodnih odnosa gdje vlada zakon jačega (*ibid.*: 33-34). S druge strane, realisti međunarodne organizacije smatraju neučinkovitima zbog nepostojanja visokog stupnja unutarnje kohezivnosti i razgraničenja od drugih identiteta, a stvaranje globalne političke zajednice, na koju se pozivaju liberali, iluzornim.

Postoje bitne razlike između klasičnih i suvremenih studija mira, počevši od toga da je “startna točka klasičnih liberala prirodno stanje u kojemu nije postojala zajednička vlast”. Suvremene studije liberalnog mira “opisuju vlast kao danu i fokusiraju se na razlike među državama poput tipova režima, ekonomske otvorenosti ili članstva u međunarodnim organizacijama”. Za razliku od svojih prethodnika suvremeni teoretičari liberalizma imaju vrlo slab uvid u izazove izgradnje država,

što se reflektira u “ishitrenoj politici nametanja demokracije u suvremenoj međunarodnoj zajednici”. Nadalje, klasični su liberali, unatoč uvjerenju da mir zahtijeva neograničene individualne slobode, inklinirali potrebi postojanja institucija vlasti “sposobnih održavati vladavinu zakona i braniti društva od unutarnjih i vanjskih prijetnji” (Paris, 2006: 426). Time su djelomice potvrdili Hobbesov argument kako je “jedino rješenje za anarhično stanje prirode stvaranje moćnoga centralnog autoriteta, tj. Levijatana”, s obzirom na to da se “spas ukazuje stvaranjem države koja posjeduje autoritet da štiti od unutarnjeg nereda i vanjskih neprijatelja” (Hobbes, 2004: 122). Očito je da se klasični liberali “nisu potpuno oslobodili Levijatana, oni su ga samo na svoj način ukrotili” (Paris, 2006: 426-427).

Unutarnjopolitički i međunarodni mir kao posljedicu ograničenja institucija vlasti isticali su klasični liberalni filozofi poput Kanta, Lockeja, Montesquieua i Smitha, koji su se pozivali na ljudski razum nastavljajući Hobbesova promišljanja o prirodnom stanju u kojemu “vlada samo neprestani strah od nasilne smrti, a ljudski život je usamljenički, siromašan, prljav, težak i kratak” (Hobbes, 2004: 91-92). Izlazak iz tog stanja Hobbes je vidio u ljudskom razumu – ljudi će racionalno zaključiti da je njihov zajednički interes nametanje suverenog autoriteta. U tom je kontekstu “stvaranje efikasne države personificirane u liku Levijatana predstavljalo nezaobilazan temelj mira i napretka” (Paris, 2006: 427). Slično je razmišljao i Kant, no nasuprot Hobbesu, zaključio je kako se taj gospodar ili središnji autoritet “treba ravnati jednakim univerzalnim načelom prava kao i svi drugi te da individualna sloboda mora biti ograničena samo do one mjere koja je nužna kako bi se spriječilo da sloboda jedne osobe dovodi u pitanje slobodu druge” (Kant, 1991: 191). I Montesquieu je vjerovao da je ograničena, ali učinkovita država preduvjet mira. Naime, “dok umjerene vlade nastoje biti miroljubive u unutarnjim pitanjima, despotske vlade usmjerene su na poticanje nemira među svojim stanovništvom uzrokujući strah i nepovjerenje, čime jačaju svoju moć”. Posljedično, “svaka pojava mira u despotskom sustavu krhka je i privremena” (Montesquieu, 1949: 55-56, 59). Zaključno, prema klasičnim liberalima učinkovita izgradnja države zahtijeva oprezno uravnoteživanje dvaju suprotstavljenih ciljeva: ograničenja moći države kako bi se očuvale individualne slobode i uspostave institucija vlasti koje imaju dovoljno sredstava da održe vladavinu zakona i zaštite ustavni poredak od vanjskih i unutarnjih prijetnji (Paris, 2006: 431).

Neoliberali su se odlučili za drukčiji pristup. Izolirali su posebna obilježja država i istražili njihov odnos s izbijanjem sukoba. Primjerice, Doyle je (1983a, 1983b) objavio dva članka u kojima je empirijski potvrdio da su se demokratske države rijetko angažirale u ratovima s drugim demokracijama, stvarajući tako separatan mir. Gleditsch je (1995: 297) na sličnu tragu ustvrdio da je demokratska dijada “gotovo savršen uvjet za mir”, dok je Rummel (1997: 85), istražujući odnos

između tipa režima i izbijanja unutarnjeg nasilja, zaključio kako je “znatno manje vjerojatno da demokracije, u odnosu na nedemokracije, iskuse unutarnje nemire velikih razmjera”.

S obzirom na sve učestalije kritike teorije demokratskog mira, teoretičari su proteklih godina proširili raspon analize kako bi evaluirali učinke ekonomske međuovisnosti i članstva u međunarodnim organizacijama, koji također mogu pridonijeti miroljubivim odnosima među demokracijama. Iako su pojedini autori istraživali odnos između jačanja državnih institucija i miroljubive vladavine, moderne studije liberalnog mira općenito su tretirale vlade kao dane. Odatle proizlazi da su suvremeni liberali, suprotno klasičnoj liberalnoj misli koja je dijelila Hobbesovu brigu o uspostavi funkcionalnih struktura vlasti kao preduvjeta mira, institucionalnu učinkovitost stavili “u zagrade”. Krajem 20. stoljeća, kada je revitalizirana teza o liberalnom miru, većina teoretičara u konsolidiranim zapadnim demokracijama distancirala se od problema konstituiranja efikasnih država iz anarhičnog stanja prirode s obzirom na to da su živjeli u državama u kojima je “hobsovski problem uspostave demokratskog mira zajedničkim autoritetom bio uvelike riješen” (Paris, 2006: 432-436).

Kantov “vječni mir”

Općenito, argumenti liberala u prilog razvoju kooperativnijih međunarodnih odnosa podijeljeni su u četiri skupine: sociološki liberalizam, liberalizam međuovisnosti, institucionalni liberalizam i republikanski liberalizam (Jackson i Sørensen, 2010: 98). Republikanski liberalizam temelji se na tvrdnji da su liberalne demokracije miroljubivije od drugih političkih režima, što predstavlja *monadičku verziju* teorije demokratskog mira. Time se ne implicira da one nikada ne ratuju – određena empirijska istraživanja pokazala su kako su demokracije vodile ratove jednako često kao i nedemokracije – već da ne ratuju međusobno. No prema nedemokracijama ponašaju se agresivnije. Posljednje dvije teze predstavljaju *dijadičku verziju* teorije demokratskog mira. To je pozivanje na argumentaciju Immanuela Kanta o republikama u kasnome 18. stoljeću, ali je sporno može li se staviti znak jednakosti između Kantovih republika i suvremenih demokracija.² Russett (1990: 119-123) ističe kako je tvrdnja da se demokracije međusobno ne bore jedno od “snažnijih netrivialnih i netautoloških poopćavanja o međunarodnim odnosima”, dok je Levy (1988: 661-662) smatra nečim “najbližim empirijskom zakonu u međunarodnim odnosima”. Budući da se broj demokracija u svijetu znatno povećao od završetka Hladnog rata,

² Immanuel Kant isticao je da su miroljubive republike, a ne demokracije. Republikanizam je ono što sada nazivamo reprezentativnom demokracijom koja se oslanja na vladavinu zakona i poštivanje temeljnih sloboda i prava u građanskom društvu. To nije izravna demokracija u kojoj nužno prevladava pučka volja ili volja većine (v. Viotti i Kauppi, 2012: 155).

opravdana bi bila nada u miroljubiviji svijet kojim vlada suradnja, a ne sukobi, to jest u suvremeno ostvarenje Kantove pacifističke federacije.

Da bi se razumjela teorija demokratskog mira, potrebno je analizirati Kantovu viziju iz koje ona izvire. Kant je, naime, s realistima dijelio uvjerenje da je prirodno stanje (*status naturalis*) među ljudima stanje potencijalnog rata koji neprestano prijeti. Stoga je jedino jamstvo vječnog mira građansko zakonsko stanje (uređenje) posredstvom vlasti kojoj su svi podčinjeni. "Svaki je pravni ustav u smislu osoba koje su njime obuhvaćene: ustav prema pravu građana jednog naroda (*ius civitatis*), prema međunarodnom pravu država u međusobnom odnosu (*ius gentium*), te ustav prema pravu građana svijeta, ako ljude i države koji svojim odnosom utječu jedni na druge promatramo kao građane jedne općeljudske države (*ius cosmopoliticum*). Spomenuta podjela nije proizvoljna, već je apsolutno nužna ako je riječ o ideji vječnog mira" (Kant, 2000: 120).

Liberali su priznavali anarhičnost međunarodnih odnosa koja je često rezultirala ratovima i velikim stradanjima ljudi. No izlaz nisu vidjeli u stvaranju Levijatana na svjetskoj razini. Naime, Kant je bio uvjeren da svjetska vlada ne samo da je teško ostvariva nego i da implicira tiraniju s obzirom na mnogo različitih identiteta i teškoću vladanja na velikim udaljenostima. Da bi odgovorio na anarhične odnose nepovjerenja koji vode ratu, smislio je hipotetski mirovni ugovor što ga čini niz članaka s ciljem stvaranja boljeg razumijevanja, većeg poštivanja i povjerenja među postojećim državama. Smatrao je kako se time može doći do ustavne konvencije koja će okupiti dobronamjerne državnike i obvezati ih na tri određujuća članka koja su neophodna da bi se ostvario vječni mir (Doyle, 2012). U prvome definitivnom članku Kant otkriva da građanski ustav u svakoj državi treba biti republikanski. No je li taj ustav jedini oblik koji može dovesti do vječnog mira? Kant smatra da će traženje pristanka građana da bi se započeo rat prirodno rezultirati njihovim dugotrajnim promišljanjem prije nego što se upuste u opasnu igru da svojim glasovima nanesu sebi patnje rata (Kant, 2000: 121).

Naprotiv, u ustavu koji nije republikanski i u kojem podanik nije građanin rat je nešto najjednostavnije na svijetu jer državni poglavar nije ravnopravani državni suputnik, nego njen vlasnik te zbog rata ne trpi ni najmanju oskudicu na gozbama, u lovu, u ljetnikovcima, po dvorskim svečanostima i slično. Stoga on može otpočeti rat i zbog najmanjih sitnica, kao kakav veseli izlet, a iz pristojnosti će ravnopravno prepustiti njegovo opravdanje diplomatskom tijelu, koje je u svako doba na to spremno (*ibid.*: 122).

Republikanski ustav podrazumijeva razdvajanje zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti, što u konačnici dopušta državi da bude racionalnija, pažljivija i manje obuzeta strastima koje je tjeraju da ostvari posebne ambicije. Ideja da se netko angažira u ratovima na osnovi svoga interesa bit će manje vjerojatna jer će država

odgovarati predstavničkim institucijama (Doyle, 2012). U drugome definitivnom članku vječnoga mira Kant potencira da se pravo naroda treba temeljiti na federalizmu slobodnih država.³

Narodi se, kao države, mogu promatrati kao pojedinci koji se u svom prirodnom stanju (tj. stanju neovisnosti o vanjskim zakonima) uzajamno vrijeđaju već time što žive jedni uz druge i od kojih svatko, u interesu vlastite sigurnosti, može i treba s pravom tražiti od drugoga da stupi u poredak sličan građanskom, gdje se svakome može osigurati njegovo pravo. To bi bio savez naroda (*Völkerbund*), koji ipak ne bi morao biti država naroda (*Völkerstaat*). I u tome bi bilo proturječije; svaka država, naime, uključuje odnos višega (zakonodavca) prema nižemu (onome koji sluša, narodu), pa bi više naroda u jednoj državi sačinjavalo samo jedan narod, a to proturječi pretpostavci... (Kant, 2000: 124).

Naglašeno poštovanje svake države prema pojmu prava, makar na riječima, dokazuje ipak da “čovjek posjeduje duboku, iako zasada uspavanu, moralnu obdarenost koja će pobijediti načelo zla u njemu i dati mu poriv da to očekuje i od drugih”. Države pak, prema Kantu, “ne mogu tražiti svoje pravo putem procesa, već samo ratom i pobjedom, a takvim načinom ne može biti konačno riješeno na čijoj je strani pravo, jer se mirovnim ugovorom doduše toga puta završava rat, ali ne i ratno stanje” (*ibid.*: 125).

Kako um s najvišeg prijestolja moralne zakonodavne vlasti apsolutno proklinje svaki rat kao pravni postupak, zahtijevajući kao najneposredniju dužnost mir, koji se bez međunarodnog ugovora ne može ni stvoriti ni osigurati – to mora biti sklopljen savez posebne vrste koji bismo mogli nazvati savezom mira (*foedus pacificum*). Taj bi se savez od ugovora o miru (*pactum pacis*) razlikovao po tome što ovaj posljednji hoće okončati samo jedan rat, a onaj prvi sve ratove zauvijek (*ibid.*: 125-126).

Dakle Kant je smatrao da bi se države trebale međusobno zavjetovati da će živjeti u miru poštujući prava svakog pojedinca da živi u miru, što će rezultirati pravnom predanošću. Njezina vjerodostojnost proizlazi iz činjenice da su je stvorile republikanske države koje su odgovorne i koje mogu priznati zajednička prava svih pojedinaca u svim državama s obzirom na to da svaka od njih predstavlja slobodne građane i djeluje posredstvom njih (Doyle, 2012). U trećemu definitivnom članku vječnoga mira Kant ukazuje na to da se pravo građana svijeta treba ograničiti na

³ Kantova ideja *foedus pacificum* nije ograničena samo na republike i ne isključuje druge države koje traže miroljubive saveze. On govori o “civiliziranim ljudima koji su međusobno ujedinjeni u države, a koje ohrabruje udruživanje u miroljubive saveze, u kojima će koncept međunarodnog prava biti praćen slobodnom federacijom”. Stoga je miroljubiva federacija koja osigurava pravo svake države inkluzivna, a ne ekskluzivna (više u: Demenchonok, 2007).

uvjete općeg gostoprimstva ili dobrohotnosti (Jović, 2014: 36) kao preduvjeta suradnje, što podrazumijeva “pravo svakog stranca da u slučaju dolaska na tlo nekoga drugog ne bude primljen neprijateljski”. Taj se zahtjev “ne može postaviti na osnovi prava gostoprimstva, već na osnovi prava posjeta, koje pripada svim ljudima kao društvenim bićima”. Kant smatra kako “svi oni zajednički imaju pravo na zemljinu površinu na kojoj se moraju međusobno trpjeti” (Kant, 2000: 127-128). Budući da države znaju jako malo jedna o drugoj, što često rezultira pogrešnim percepcijama, nužno je da dođu u kontakt (Doyle, 2012). Ta tri članka – republikanske institucije, predanost miru zasnovana na priznavanju zajedničkih prava svih ljudskih bića i kozmopolitski poredak ili rastući kontakt u obliku trgovine, turizma i razmjene znanstvenika kako bi došlo do boljeg razumijevanja različitih kultura – vode k vječnom miru. No to ne rješava problem rata, jer neke države neće htjeti postati republike. Kant na izazove odgovara prvim dodatkom o jamstvu vječnog mira koji proizvodi velika umjetnica priroda (*natura daedala rerum*), a u “čijem se mehaničkom tijeku jasno razabire svrhovitost kojom ona ljude, i mimo njihove volje, kroz neslogu vodi slozi” (Kant, 2000: 130-134).

U središtu Kantove filozofije nije samo postavljanje formi moralne akcije, nego i mogućih uvjeta moralnog djelovanja. Poput Hobbesa, Kant smatra da je čovjek životinja koja, ako živi među drugima iste vrste, treba gospodara jer sigurnosna dilema postavlja ograničenja mogućnosti moralne akcije (Kant, 1949: 122). Mnogi kritičari ističu kako je osnivanje republika parcijalno rješenje jer one odgovaraju isključivo na problem unutarnjeg nasilja, dok se ne mogu suočavati s prijetnjom nasiljem izvan svojih granica. Štoviše, “što duže takve vanjske prijetnje traju, to se više opstruira unutarnje savršenstvo republika” (Huntley, 1996: 49). Republike neće inicirati agresivni rat, a konstrukciju vječnog mira Kant nadograđuje kroz drugi članak i stvaranje federacija. U tom kontekstu naglašava da su uspostava slobode i vladavine zakona unutar države i na međunarodnom planu međusobno ovisni procesi, te se smatra prvim koji je inzistirao eksplicitno na toj vezi (*ibid.*: 50). Federaciju vidi kao savez naroda, a ne kao jedinstvenu svjetsku državu. Referirajući se na spomenute teze, kritičari su uzdrmali nestabilnu konstrukciju vječnog mira postavljajući pitanje o tome što će konkretno prisiliti države da se odreknu rata. Kant odgovora vjerom u republike koje mogu uspostaviti zakon među sobom bez stvaranja sveobuhvatnog autoriteta. “Pojedinač mora nametnuti državu samome sebi kako bi ostao slobodan. Jednako tako, slobodna federacija jest ono što države moraju nametnuti sebi dok ostaju slobodne” (Hinsley, 1963: 66). Posljedično, svijet kojim dominiraju liberalne države omogućuje preostalim neliberalnim državama potrebu, a ujedno i priliku, da se liberaliziraju (Deudney i Ikenberry, 1991-1992: 97).

Glavni su kritičari tog koncepta neorealisti, koji ističu anarhičnu strukturu međunarodne politike u kojoj je rat među državama sveprisutna pojava. Waltz, pri-

mjerice, smatra kako je isticanje liberalnih demokracija kao tipova režima koji će učiniti svijet miroljubivijim redukcionistička greška, a “pristajanje na međunarodno pravo bez središnjeg autoriteta može biti samo dobrovoljno i zasnovano na ekvilibriju snaga koje se mijenjaju, čime je osuđeno na propast” (Volc [Waltz], 2008). U nedostatku svjetske vlade ne može se pobjeći od sigurnosne dileme, kao što se ne može odstraniti ni prijetnja ratom. Unatoč postojanju dodirnih elemenata racionalnosti, tri su ključne razlike između neorealističkoga i Kantova poimanja međunarodnih odnosa. Prvo, neorealizma je primarna struktura odnosa moći, dok je Kantu primarna legitimnost odnosa moći. Dok je Kant fokusiran na individualnu i državnu razinu, Waltz naglasak stavlja na nepromjenjivost anarhične strukture koja vodi ratu. Kant priznaje da ona postoji, ali uzroke rata vidi u tipu političkog režima i nije suglasan o načinima odgovora na anarhiju (Huntley, 1996: 59-61). U tom se smislu pokazuje razlika između neorealizma, koji države percipira kao zatvorene crne kutije koje u međunarodnoj interakciji ne otkrivaju svoj sadržaj, vodeći se strukturnim ograničenjima anarhije, i liberalizma, koji države vidi kao prozirne kutije otvorene pogledima koje svoje unutarnje politike projiciraju na međunarodnu razinu.

Teorija demokratskog mira

Nakon završetka Hladnog rata znatno se povećao broj demokratskih država, što je ponovno pobudilo interes za klasične liberalne teze o pacifističkom svijetu. Primjerice, Kantov vječni mir primijenjen je kroz “paradigmu” demokratskog mira koju je najustavnije razradio Michael Doyle (1983a, 1983b). Tri su elementa, prema teoriji demokratskog mira, koja vode miroljubivim odnosima među demokracijama: (a) postojanje unutarnjih političkih kultura utemeljenih na miroljubivom rješavanju konflikata; (b) postojanje zajedničkih moralnih vrijednosti; (c) mir među demokracijama ojačan ekonomskom suradnjom i međuovisnošću (Jackson i Sørensen, 2010: 109-111). Teorija demokratskog mira redukcionistička je jer ponašanje država nastoji objasniti vodeći se unutarnjopolitičkim čimbenicima, to jest naglašavajući utjecaj političkog režima. Također, ona se temelji na činjenici da je moguće ograničiti negativne posljedice anarhije u međunarodnom sustavu, od kojih je najekstremniji rat. Dvije su verzije eksplikacije “paradigme” demokratskog mira. Prva je monistička i polazi od hipoteze da su demokracije općenito miroljubive u međunarodnim odnosima, bez obzira na tip režima s kojim međudjeluju. Iznimno ulaze u rat protiv autoritarnih država ako ih one napadnu ili im zaprijetite. U tom je kontekstu posebno važna činjenica da se interesne skupine snažno protive ulasku u rat zbog troškova koje bi snosile. S druge strane, u autoritarnim i totalitarnim režimima moć je koncentrirana u rukama male skupine ljudi ili jedne osobe koja kontrolira javno mnijenje (Gobetti, 2009: 21-22). Nastojeći empirijski potvrditi spomenute navode, Rummel je proveo istraživanje u razdoblju od 1976. do 1980. godine koje je poka-

zalo da postoji negativna korelacija između stupnja demokratizacije i nasilja u odnosima između dviju država (Rummel, 1983). Kritičari su upozoravali da je zahvaćeno razdoblje bilo prekratko. Stoga je Weede (1992) podignuo ljestvicu istražujući razdoblje od 1960. do 1980. godine, u kojemu se također pokazala značajna razlika između demokracija i nedemokracija u vezi sa sudjelovanjem u ratu. S druge strane, Levy (1988) upozorava na to da demokracije jednako sudjeluju u ratovima kao i nedemokracije, na što Rummel odgovara da je njegovo istraživanje bilo usmjereno na veze između stupnja demokratizacije i nasilja, a ne sudjelovanja u ratu. Naime, u istraživanju se vodio tezom da su demokratski režimi manje nasilni, ali ne i potpuno miroljubivi (Rummel, 1983). Istraživanje su proveli i Bueno de Mesquita i Lalman (1992), a rezultati su pokazali da demokracije, zahvaljujući unutarnjoj strukturi političkog sustava, više promiču diplomatska rješenja nego silu.

Druga je verzija eksplikacije demokratskog mira dijadička. Polazi od hipoteze da demokracije nastoje usvojiti pacifističko ponašanje u odnosima s državama koje njeguju jednak tip režima, što implicira da su miroljubive u interakcijama s demokracijama, a agresivne u odnosima s nedemokracijama (Doyle, 1983a). Ta se inačica demokratskog mira temelji na Kantovoj viziji “vječnog mira” prema kojoj republike uspostavljaju međusobne miroljubive odnose. U dijadičkoj verziji rabe se dva modela: institucionalno-strukturalni i kulturno-normativni (Gobetti, 2009: 29). Prvi je usmjeren na unutarnje čimbenike demokratskoga političkog režima. Polazi od hipoteze da su nasilni konflikti među demokracijama rijetki zbog niza institucionalnih ograničenja, unutarnjih uzročnih čimbenika, koja otežavaju odluku demokratskih vlada da uđu u rat (Russett, 1993: 40). Ponajprije se ističe ravnoteža moći jer demokratski politički sustav karakterizira niz unutarnjih *mehanizama kontrole* (*checks and balances*) koji onemogućavaju dominaciju. Nadalje, i trošak ulaska u rat znatno je veći kod demokracija jer sustav *checks and balances* čini težom i skupljom odluku o tome da se započne sukob. Prepreka je ulasku demokracija u rat i postojanje igrača veta, opozicije i drugih interesnih skupina, koji mogu blokirati vladinu odluku (*mehanizam grupnog ograničenja*). Time se ulazak u rat neposredno povezuje s dugotrajnošću procesa donošenja odluka u demokracijama (*mehanizam spore mobilizacije*). Važna je i uloga javnog mnijenja jer su u demokraciji, kao političkom režimu u kojemu je potreban narodni konsenzus kako bi se dobili izbori, politički lideri osjetljivi na zahtjeve javnosti, to jest slijede logiku političkog preživljavanja. Upravo je zato *mehanizam javnog mnijenja* u odluci o ratu esencijalan za demokracije, a što je moć raspršenija, to je njegov utjecaj veći. To se posebno odnosi na oklijevanje javnosti stoga što će ona vjerojatno snositi troškove rata (Fearon, 1994). Istodobno, lideri drugih država poznaju teškoće i ograničenja demokracija u odlučivanju o pokretanju rata jer su one transparentni politički sustavi – *mehanizam iznenadnog napada* predviđa da se mobilizacija događa u javnoj domeni, što sprječava mogućnost iznenadnog napada od strane demokracije – u kojima je proces

donošenja odluka vidljiv izvana zahvaljujući političkoj opoziciji i slobodi medija (Gobetti, 2009: 29-39).

Budući da institucionalno-strukturalni model pokazuje mnogo praznina u tumačenju demokratskog mira, analitičari se pozivaju na kulturno-normativni model koji polazi od hipoteza koje reflektiraju kulturne fenomene, primjerice da u odnosima s drugim državama demokratski lideri nastoje primjenjivati jednaka pravila za rješavanje sukoba kao u unutarnjoj politici. Demokracije proizvode političku kulturu pregovaranja i pomirenja, koja se očituje i time da ljude uče da nasilje nije prikladno sredstvo rješavanja sukoba. Lideri su stoga pod utjecajem unutarnjega političkog režima, odnosno unutarnjih normi u vođenju vanjske politike. Ako se one primijene na vanjsku politiku, rezultiraju tendencijom k miroljubivim rješenjima kriza s drugim državama. To je nastavak Kantove hipoteze o tome da je cijeli projekt mira među državama moguć ako se stvore norme koje reflektiraju unutarnji politički proces demokracija u vanjskopolitičkom djelovanju. Tako se mogu smanjiti štetne posljedice anarhije (*ibid.*: 40). Zaključno, prema kulturno-normativnom modelu kultura i prakse koje dopuštaju kompromis i mirno rješavanje sukoba bez prijetnje nasiljem unutar demokracija primjenjuju se i prema drugim državama. Demokracije pretpostavljaju da će se i druge države prikloniti mirnom načinu rješavanja sukoba te da će primijeniti te norme u odnosima s njima. Stoga ih želja za suradnjom predodređuje da poštuju potrebe drugih država te, u konačnici, vodi prema stvaranju zajednice interesa. “Kako se kreću prema zajednici, to jest prema svojevrsnoj materijalizaciji Kantove federacije, odriču se uporabe sile u međusobnim odnosima” (Layne, 1994: 10).

Svako ponašanje ima dvije logike: logiku očekivanih posljedica i logiku prikladnosti. Institucionalni model teorije demokratskog mira vodi se logikom očekivanih posljedica, pri čemu posebno naglašava analizu troškova i koristi, dok je normativni model koncentriran na logiku prikladnosti, to jest na projiciranje normi koje nastaju unutar države. Graham Allison je u *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis* (1971) analizirao kubansku raketnu krizu te zaključio da je optimalan izbor bio onaj s “minimalnim troškovima i maksimalnim koristima”. No potrebne su i informacije koje teku kroz organizacije. “Države konstruiraju manje jedinice koje nazivamo birokracijama kojima je krajnji cilj vlastito preživljavanje.” Nasuprot realistima koji države percipiraju kao crne kutije, Allison poziva da kutije “otvorimo”⁴ (Allison, 1971).

⁴ Niz je teoretičara koji pod liberalnim kišobranom ukazuju na vezu između unutarnje i vanjske politike (“*domestic politics matter*”): Rosenau (1969) *politikom povezanosti*, Putnam (1988) *međunarodnim pregovaranjem* kao dvorazinskom igrom, Fearon (1994) *troškovima domaće javnosti*, Bueno de Mesquita, Smith, Siverson i Morrow (2003) *logikom političkog preživljavanja*.

Ontološki, normativni i institucionalni izazovi teoriji demokratskog mira

Mnogi teoretičari preispituju teoriju demokratskog mira ističući kako treba utvrditi postoji li uzročna veza između nezavisne varijable, demokratskog režima, i zavisne varijable, mira. Stoga je potrebno podastrijeti empirijske dokaze teze da demokracije rijetko ratuju te uzeti u obzir i druga objašnjenja odsutnosti ratova. Prema uzročnoj vezi nezavisna varijabla (a) uzrokuje zavisnu varijablu (b) s obzirom na to da (a) uzrokuje (x) koji u konačnici uzrokuje (b). U tom slučaju demokracija raspolaže različitim mehanizmima – primjerice, miroljubivim normama rješavanja sukoba (x) – koji posljedično jačaju mogućnosti očuvanja mira (Rosato, 2003: 585). Ako empirijski dokazi potvrđuju spomenutu uzročnu vezu, teorija demokratskog mira snažna je i utemeljena. No velik problem njezinoj održivosti čine različite definicije zavisne i nezavisne varijable. Naime, rašireno je vjerovanje da je demokracija osporavan i vremenski ovisan koncept (Oren, 1995). Kako onda definirati demokraciju?

Demokratskom vlašću smatra se ona koja je zasnovana na pristanku i koja odgovara željama svojih birača. Ono što je Kant nazvao demokracijom (oblik tiranije u kojoj većina provodi zakone despotski u odnosu na manjinu) uvelike se razlikuje od modernih određenja liberalne demokracije, koja olakšavaju uporabu normativnih i institucionalnih indikatora. Indeks Freedom House godišnje određuje nivo slobode svake države kombiniranjem ocjena o političkim pravima i građanskim slobodama. Spomenuti indikatori naglašavaju vrijednosti unutar političkih kultura država. Istraživanjem promjene broja demokracija u svijetu, primjenom kriterija Freedom Housea, vidi se koliko je brza njihova difuzija od 1974. godine (Kegley i Hermann, 1996: 312). Maoz i Russett koriste se kombinacijom demokratskih i autokratskih pokazatelja u definiranju tipova režima koje dijele u tri kategorije: vlade su klasificirane kao demokracije na jednom ekstremu te kao autokracije na drugom, uz anokracije koje su pozicionirane u sredini kako bi reflektirale kombinaciju liberalnih institucija i neliberalne vladajuće prakse (Maoz i Russett, 1992: 265).

Sljedeće pitanje koje svaki istraživač mora postaviti pri testiranju teorije demokratskog mira jest: što je rat? Većina pokušaja da se odgovori na to pitanje temeljila se na definiciji projekta *Correlates of War*, koja ističe da je samo vojni konflikt između nezavisnih država koji je rezultirao s barem 1000 poginulih u bitkama međudržavni rat. Međutim, spomenuta definicija nije lišena kontroverzi. Primjerice, ona isključuje jedan od najkrvavijih konflikata u povijesti, Američki građanski rat (Ray, 1998: 31-33). Drugi su se autori referirali na empirijske pokazatelje o postojanju međudržavnih ratova između liberalnih demokracija, uvijek pronalazeći razloge za iznimke. Primjerice, Doyle ističe kako su Peru i Ekvador bili uključeni u oružani konflikt kao liberalni režimi, međutim do rata je došlo u periodu od jedne do tri godine nakon uspostave režima, tj. prije nego što su se pacificirajući učinci mogli manifestirati (Doyle, 1983a: 213). Sljedeća je iznimka na koju ukazuju Finska, koja

se kao liberalna demokracija borila kako bi izbjegla aneksiju od Sovjetskog Saveza, što je stavlja u poziciju zaraćene strane s pet liberalnih režima u periodu od 1941. do 1944. godine. Međutim, Ray spomenutu iznimku opravdava činjenicom da nikada nije bilo direktnog vojnog konflikta između Finske i Velike Britanije te da Finska nije bila službeno u ratu sa SAD-om ili Francuskom (više u: Ray, 1993: 271).

Nakon definiranja zavisne i nezavisne varijable vraćamo se polaznom pitanju: uzrokuju li demokracije mir? Moguće je da lideri demokratskih država izbjegavaju ratove s drugim demokratskim državama iz strateških razloga. Također je moguće da demokratske države uđu u ozbiljne međusobne sporove na značajno nižoj razini konfliktnosti nego drugi tipovi političkih režima, zbog normativnih ili kulturnih ograničenja (Ray, 1998: 43). Mnogo je empirijskih dokaza u korist tvrdnje da demokratske države nisu inicirale ili nisu sklone iniciranju međudržavnih ratova, posebno kada se usporede s onima koje su isticali znanstvenici 1970-ih (Rasler i Thompson, 2005: 25-27). Međutim, “budući da nijedan znanstveni dokaz nije definitivno, sigurno je kako veći broj demokratskih država u posthladnoratovskoj eri može povećati mogućnosti za njihove međusobne konflikte, što u konačnici dovodi u pitanje potencijale realizacije demokratskog mira” (Ray, 1998: 43).

Sljedeći izazov s kojim se suočava teorija demokratskog mira onaj je normativne logike. Važan je učinak demokracije socijaliziranje političkih elita da djeluju na osnovi demokratskih normi koje podrazumijevaju nenasilno rješavanje konflikata. To znači da demokracije vjeruju jedna drugoj i poštuju jedna drugu kada među njima dođe do konflikta interesa. Usvojene norme demokratski lideri projicirat će i na međunarodnu razinu. Spomenuta dva mehanizma – eksternalizacija normi i međusobno vjerovanje te poštivanje – čine normativnu logiku i objašnjavaju zašto se demokracije rijetko međusobno bore. Međutim, dostupni dokazi sugeriraju kako, suprotno tvrdnjama teoretičara demokratskog mira, demokracije ne eksternaliziraju pouzdano svoje norme rješavanja konflikata niti se međusobno tretiraju s povjerenjem i poštivanjem kada im se interesi preklapaju (Rosato, 2003: 586).

Liberalne demokratske norme određuju okolnosti u kojima demokracije mogu opravdati uporabu sile. Primjerice Locke (1988: 269-272) razjašnjava kako države, kao i ljudi u stanju prirode, imaju pravo uništiti one koji ugrožavaju njihovo pravo na život, slobodu i vlasništvo. Drugi je razlog za uporabu sile intervencija u poslove drugih država i ljudi kako bi se spriječila povreda ljudskih prava ili stvorili uvjeti za liberalne vrijednosti. Međutim, ako nametnuta vlast ne osigurava slobodu i jednakost, bit će jednako neliberalna kao i ona koju nastoji zamijeniti. Općenito je teško imperijalne ratove opravdati samoobranom. U nekoliko povijesnih primjera jasno je kako se demokracije nisu suočile s neposrednom opasnošću te da je osvajanje bilo provedeno isključivo zbog profita ili proširivanja sfere utjecaja. U mnogim je slučajevima dokazano da mehanizam normativne logike ne funkcionira empirijski,

čime je bačena sumnja na tvrdnju da demokracije eksternaliziraju svoje unutarnje norme rješavanja konflikata (više u: Rosato, 2003: 588-590).

Prema institucionalnoj logici, demokratske institucije i procesi čine lidere odgovornima većem broju društvenih grupa koje se mogu protiviti ratu. Svjesni svoje odgovornosti, demokratski lideri će se angažirati u nasilju samo ako postoji široka podrška njihovim akcijama. Ideja da se javnost generalno protivi ratu zbog troškova seže još od Kantova “vječnog mira” (Doyle, 1997: 24-25). Međutim, postavljajući se pitanje jesu li demokratski lideri odgovorniji od onih autokratskih, koji u slučaju poraza snose ozbiljnije posljedice? Istraživanja su rezultirala s malo dokaza da se demokratski lideri suočavaju s većim očekivanim troškovima ratova i poraza te da su stoga odgovorniji od autokratskih (Rosato, 2003: 593-594). Sumnje u bilo koju varijantu institucionalne logike teorije demokratskog mira očituju se prvenstveno u opovrgavanju toga da javno mnijenje ograničava volju demokracija da idu u rat. Troškovi rata u najvećoj mjeri padaju na manji dio populacije koji je nevoljan protestirati protiv vladine politike. Zatim, svaka javna averzija prema troškovima rata može biti nadjačana efektima nacionalizma. Treće, demokratski lideri će jednako pratiti kao i predvoditi javno mnijenje. S obzirom na spomenutu argumentaciju postoje relevantni razlozi da se vjeruje da pacifističko javno mnijenje ne reducira znatno vjerojatnost da će demokracije ići u rat (*ibid.*).

Realistička kritika teorije demokratskog mira

Kritike teorije demokratskog mira izvedene su iz raznih teorijskih pravaca. Svaki teoretičar međunarodnih odnosa razvija vlastite interpretacije međunarodne stvarnosti testirajući postojeće teorijske paradigme. Alexander Hamilton primjerice poziva na odbacivanje ideje demokratskog mira ističući povijesnu činjenicu da su Sparta, Atena, Rim i Kartaga, iako republike, bile angažirane u ratovima, ofenzivnim i defenzivnim, kao i susjedne monarhije (Hamilton u: Lyon, 2007-2008: 2).

Kritika ispituje je li demokratski mir prihvaćena teorija ili tek hipoteza koju je potrebno testirati. Naime, “teorija” demokratskog mira predlaže uzročni odnos između nezavisne (demokratskog političkog režima) i zavisne varijable (odsutnosti rata), međutim ne predstavlja “pravu” teoriju s obzirom na to da uzročni odnos među varijablama nije dokazan ni dovoljno argumentiran (više u: Layne, 1994: 6). Za realiste imperativi preživljavanja u prijetećem okruženju tjeraju države da se fokusiraju na strategije koje maksimaliziraju njihovu moć u odnosu na rivale. Stoga su u međunarodnim odnosima strah i nepovjerenje normalno stanje stvari. Razlika između teorije demokratskog mira i realizma očituje se u tome što prva ističe da promjene unutar država mogu transformirati prirodu međunarodnih odnosa, dok realisti smatraju da iako se države mijenjaju na unutarnjem planu, struktura međunarodnog političkog sustava ostaje ista. U realističkom svijetu preživljavanje i sigurnost

uvijek su neizvjesni, a demokratske države ne reagiraju različito na demokratske rivala u odnosu na one nedemokratske. Realisti, nadalje, vide razliku u vanjskoj politici država prema tome gdje su se pozicionirale u međunarodnom spektru moći, dok liberali ističu kako nije važna međunarodna distribucija, već ono što se događa u samoj državi. S druge strane, realisti isključivo gledaju međunarodne faktore i distribuciju moći. Za liberala rat je zavisna varijabla, a tip političkog režima nezavisna, dok realisti vide distribuciju moći kao nezavisnu varijablu (*ibid.*: 12).

Velik su ispit za teoriju demokratskog mira empirijska istraživanja slučajeva u kojima krize među demokratskim državama nisu završile ratom. Određeni indikatori trebali bi biti eksplicitni: primjerice, javno mnijenje trebalo bi biti pacifističko, donositelji odluka trebali bi se suzdržavati od prijetnji, a demokracije bi se trebale prilagoditi međusobnoj suradnji u krizama. U tom kontekstu Layneovi slučajevi trebali su potvrditi teze teorije demokratskog mira s obzirom na to da nijedan nije vodio ratu. Nadalje, u svakoj od kriza bili su prisutni pozadinski faktori koji su ojačali predviđanja demokratskog mira: zajednička kultura, jezik i ekonomska međuzavisnost. Međutim, u konačnici su prevladali realistički argumenti. Prvi je primjer američko-britanska kriza (The Trent Affair) 1861. godine, kada su Britanci bili radije spremni prihvatiti troškove rata nego žrtvovati svoj prestiž mogućim diplomatskim porazom. Uzevši sve faktore u obzir, kriza se vjerodostojnije može interpretirati koristeći se tezama realizma. Suprotno tvrdnjama teorije demokratskog mira, međusobno poštivanje demokracija zasnovano na demokratskim normama nije imalo utjecaja, kao ni javno mnijenje koje je u ovom slučaju bilo proratno. Prilikom konačnog donošenja odluke o ratu presudile su kalkulacije o troškovima i koristima. Drugi je slučaj, koji prezentira Layne, anglo-američka kriza vezana uz Venezuelu 1895.-1896. godine, gdje povijesni dokazi ukazuju na to da je Velika Britanija oklijevala s ratom zbog manje vojne moći u odnosu na SAD, kao i zbog nepovoljne međunarodne situacije. Iako je kriza okončana prije direktnih ratnih prijetnji, obje strane počele su se spremati za konflikt. U konačnici, geostrateški razlozi uvjetovali su približavanje Washingtona i Londona, čime je potvrđena realistička hipoteza. Treća situacija vezana je uz anglo-francusku borbu za kontrolu Nila (Kriza u Fashodi 1898. godine). Kada je izbila kriza, javno mnijenje snažno je podržavalo odluku o pregovorima s Francuskom. Svjesna dominantnosti britanske mornarice, Francuska je bila prisiljena prihvatiti poraz. Spomenuto rješenje protivno je tvrdnjama teorije demokratskog mira da su odnosi među demokratskim državama zasnovani na međusobnom poštivanju i uvažavanju demokratskih normi i kulture. U skladu s tezama realizma Velika Britanija bila je spremna provesti vojnu prijetnju upućenu Francuskoj. Posljednji Layneov primjer odnosi se na francusko-njemačku krizu u Ruhru 1923. godine, koja se očitovala u geopolitičkom natjecanju te koliziji francuske politike sigurnosti i njemačke želje za revizijom Versajskog ugovora. Javnost i političke elite smatrale su da bi Njemačka trebala plaćati sve

troškove koje je Francuska snosila tijekom i zbog rata. U konačnici se ispostavilo da je pravi rat izbjegnut isključivo stoga što Njemačka nije imala snage ratovati. S obzirom na njemačku vojnu slabost odbijena je politika aktivnog otpora francuskoj okupaciji, međutim poduzeti su pripremni koraci za pokretanje vojnog otpora u slučaju da Francuska napreduje izvan Ruhra. Spomenuta kriza još jednom snažno dovodi u pitanje teze teorije demokratskog mira. Naime, francuska politika prema demokratskoj Njemačkoj nije odražavala međusobno poštivanje utemeljeno na demokratskim normama i kulturi, koje su demokracije međusobno trebale pokazivati. Zaključno, teze teorije demokratskog mira nisu imale značajan učinak u objašnjavanju tijeka i ishoda spomenutih četiriju kriza s obzirom na to da je u svakoj od njih barem jedna demokratska država bila spremna ići u rat jer je smatrala da su u pitanju njezini vitalni strateški interesi (*ibid.*: 21-39).

Ako se zapitamo zašto demokracije reagiraju samo na neke situacije i interveriraju u određenim konfliktima, dolazimo do različitih interpretacija. Prije svega smatra se da inicijatori rata kao svoje neprijatelje biraju one države za koje smatraju da ih mogu pobijediti. Iz toga proizlazi da države ulaze u ratove i nastoje pobijediti u njima samo ako je vjerojatnost pobjede velika (Bueno de Mesquita i Lalman, 1992). Demokracije biraju one protivnike za koje smatraju da neće tako brzo naći saveznike u slučaju rata. Reiter i Stam (2002) pripisuju izbor protivnika i mogućnost pobjede u ratu većoj osjetljivosti demokracija na predviđene troškove rata i njihovoj ovisnosti o političkom konsenzusu. Dakle, demokratske elite nisu same po sebi manje sklone uporabi nasilja od autoritarnih vlada, već moraju o svojim odlukama dublje promisliti i opravdati ih javnosti, što je u skladu s institucionalnom varijantom teorije demokratskog mira (Russett, 1993). U svjetlu tih argumenata jasnija je sklonost demokracija vojno asimetričnim i limitiranim ratovima, koji se mogu uspješnije opravdati domaćoj javnosti. Dok se s jedne strane demokracije međusobno drže kompromisa i mirnog rješavanja sukoba, u odnosima s nedemokratskim državama eksplicitna je konstrukcija antagonizama. Etiketiranje država kao “rogue” (nepoćudne) i “osovine zla” kako bi se opravdale vojne intervencije samo su “najrecentniji primjeri koji pokazuju postojanje ofenzivne sigurnosne kulture” (Chojnacki, 2006: 31).

Daase (2006: 74) ukazuje na Kantovu “grešku” u stajalištu da su demokracije miroljubive zbog građana. Dakle, ako je potreban njihov pristanak za objavljivanje rata, bit će jako oprezni kako ne bi snosili sve njegove nuspojave. Međutim, događaji iz 2003. godine pokazuju upravo suprotno – velik broj demokratskih vlada zagovarao je rat i napad na Irak, dok je većina njihovih građana bila protiv. Tri su razloga zašto su demokracije miroljubive međusobno, a ratoborne prema nedemokracijama. Prvi je da “demokratske vlade odbacuju konflikte među demokracijama, dok zaoštravaju one između demokracija i nedemokracija”. Međutim, to djeluje

ciklički, demokracije su miroljubivije prije izbora, a nakon izbora ratobornije. Postoji i suprotan primjer, kada su se demokratske vlade “prisiljene” koristiti vojnim nasiljem prije izbora ako strahuju da neće biti ponovno izabrane. Radeći to, računaju na efekt “rally round the flag” (okupljanje masa stvaranjem nacionalnog naboja). Drugi je razlog normativni: “zajedničke vrijednosti i političke ideje sprječavaju ratove među demokracijama, ali čine izglednijim one između demokracija i nedemokracija”. Stoga njihovi sporovi lako prerastaju u temeljne sukobe oko individualnih ljudskih prava, građanskih sloboda i oblika vlasti. Demokracije ne vode rat protiv nacija, već “zlih vlada” koristeći se silom kako bi postigle promjenu režima i uspostavile demokratsku državu. Prema liberalima vrijednosti poput ljudskih prava i građanskih sloboda trebaju biti obranjene, obnovljene i ojačane gdje god je to moguće, s vojnom silom i bez autorizacije UN-a, ako je potrebno. Val takozvanih “humanitarnih intervencija” nakon Hladnog rata upravo je podržavao spomenuti cilj – jačanje globalnih humanitarnih standarda i promoviranje demokratskih vrijednosti. Treći je razlog za demokratski mir stvaranje sigurnosnih zajednica i međunarodnih organizacija (*ibid.*: 75-76).

Istovremeno se postavlja pitanje: što su demokratski sigurnosni interesi? Naime, “trajna sigurnost za demokracije može biti ostvarena samo u svijetu u kojem su sve države demokratske”. Međutim, “dok se ta faza ne ostvari (ako se ikada i ostvari), demokratska sigurnosna zajednica mora se braniti od potencijalnih prijetnji s ciljem širenja doseg zajednice... Demokratski mir se stoga dokazuje u demokratskom ratu”. Time realisti ponovno argumentiraju kako razlog za koji se smatra da pridonosi demokratskom miru ujedno pridonosi i demokratskom ratu (*ibid.*: 86-87).

Zaključak

“Kauzalna logika teorije demokratskog mira ne može objasniti zašto demokracije ostaju u miru jedna s drugom jer mehanizam koji čini tu logiku nije empirijski potvrđen” (Rosato, 2003: 599). Liberalne demokracije ne prenose uvijek u međunarodne odnose demokratske norme rješavanja sukoba, kako nalaže normativna logika. Tvrdnje koje proizlaze iz institucionalne logike da su demokratski lideri odgovorni javnosti ili interesnim grupama, koje će se u najvećoj mjeri protiviti ulasku u rat, da se demokracije međusobno tretiraju s povjerenjem i uvažavanjem te da su demokracije spore u mobiliziranju, u većoj mjeri nisu empirijski dokazane. Dakle, kauzalna logika teorije demokratskog mira ostaje nepotvrđena (*ibid.*).

Fukuyama je u eseju *Kraj povijesti* zaključio kako liberalne demokracije nemaju ozbiljnog ideološkog rivala te da je stoga došlo do “zadnje točke ideološke revolucije čovječanstva i posljednjeg oblika ljudske vlasti” (Fukuyama, 1992: xi-xii). Time bi bila realizirana Kantova ideja “vječnog mira”, međutim njegove teze

“(zlo)rabili su političari nakon kraja Hladnog rata kako bi optimistično predvidjeli budućnost međunarodnih odnosa”. Naime, glavne premise teorije invocirane su prilikom isticanja demokratizacije kao opravdanja američke invazije na Irak 2003. godine (Viotti i Kauppi, 2012: 154-155). Poduzetim intervencijama u novom svjetskom poretku “u nastajanju” nije ostvaren vječni mir, tj. međunarodni odnosi nisu se približili Kantovoj pacifističkoj federaciji, dok suvremene demokracije ne predstavljaju replike Kantovih republika.

Postavlja se pitanje: postoje li neki specifični razlozi koji objašnjavaju zašto demokracije ratuju ili dopuštaju da budu uvučene u nasilne konflikte, razlozi koji ne bi vodili nedemokracije ratu? Ukratko, postoji li *demokratski rat*? “Kada demokracije rabe silu, one to rade u obliku intervencija u konflikte u tijeku, koje nemaju za cilj osvajanje teritorija, već nametanje reda u obliku univerzalnih vrijednosti.” Ako demokracije vode ratove, “vode ih u ime čovječanstva” (Gheis, Brock i Müller, 2006: 196). Demokratski ratovi su oni koji se vode s ciljevima koji su utjelovljeni u univerzalističkim principima demokratskih ustava. Međutim, iako liberalni univerzalizam zvuči dobro u teoriji, u praksi nailazi na kontradikcije. “Ljudi su ubijani da bi se spasili ljudi, vladavina zakona se ne poštuje kako bi ju se uvelo, međunarodna je sigurnost umanjena kako bi ju se ojačalo.” Istaknuti paradoksi mogu se itekako primijetiti kod oružanih intervencija i ratova koje su vodile demokracije u posljednjih nekoliko godina. Niz je faktora kojima se objašnjava takvo vanjskopolitičko djelovanje demokracija i skrivanje iza teza teorije demokratskog mira. Primjerice, pozicija moći koju demokracije zauzimaju u međunarodnim odnosima, čime se uz liberalne zavisne varijable u obzir moraju uzeti i one realističke, poput koncentracije moći, ekonomske međuzavisnosti i nacionalnih interesa (*ibid.*: 197-198).

Istraživanje demokratskog mira može rezultirati konkretnim empirijskim potvrdama normativne i institucionalne kauzalnosti ako se umjesto na demokratsku miroljubivost fokusiramo na uključenost demokracija u ratove. Time bi se otvorila nova istraživačka pitanja. Primjerice, posjeduju li demokracije posebne poticaje za iniciranje rata? Jesu li usmjerene prema specifičnom tipu rata? Zašto se demokracije ponašaju različito prema uporabi sile? U kojoj mjeri politička kultura utječe na sklonost ratu ili miroljubivost demokracija? Ovisi li uključenost u rat demokracija o njihovim konstrukcijama identiteta i ulogama koje im se pripisuju izvvana?

Možda je najproblematičniji aspekt teorije demokratskog mira vezan uz pitanje kako stvoriti svijet demokracija? Neki ljudi ne vide demokracije kao poželjne. “Neki ljudi vide teoriju demokratskog mira i njezinu implementaciju kao tanko prikriven imperijalizam. Oni vide širenje demokracije kao nastojanje za homogenizacijom svijeta odbacivanjem lokalnih kultura, institucija i nacionalnih preferencija” (Lyon, 2007-2008: 3). Time se implicira kako su tzv. humanitarne intervencije svojevrsna “nuspjava” teorije demokratskog mira.

Na spomenuto razmišljanje nadovezuje se Huntington koji u knjizi *The Third Wave* iz 1993. godine upozorava kako se demokratizacija događa u valovima, što znači da je moguć i povratak na prijašnje stanje. Taj zaključak stvara problem teoriji demokratskog mira jer ona ne razmatra mogućnost cikličkog ponavljanja međunarodnih odnosa. Huntington podsjeća kako su ekonomija, civilno društvo i politički lideri ključni za uspostavljanje i konsolidaciju demokracije. Ako bilo koji od tih elemenata nedostaje, može doći do kolapsa. Stoga, ako je opstojnost demokracije nestabilna, nestabilan je i demokratski mir. Na osnovi povijesnog iskustva prevladavajući demokratski svijet vjerojatno će biti svijet relativno slobodan od međunarodnog nasilja (više u: Huntington, 1993). Međutim, Huntington istovremeno upozorava kako je teško održati dugotrajan demokratski val u svijetu, a time i mir. Pri tome definira valove demokratizacije kao “grupe tranzicija iz nedemokratskih prema demokratskim režimima, koje se odvijaju u posebnom periodu i koje su brojnije od tranzicija u suprotnom smjeru tijekom istog perioda”. Na osnovi takve tvrdnje razlikuje tri vala demokratizacije u modernom svijetu “koja su utjecala na relativno mali broj zemalja, a za vrijeme kojih je barem neka od tranzicija otišla u nedemokratskom smjeru”. Bliži pogled na Huntingtonove valove podsjeća nas na realnost i malu vremensku udaljenost između demokratskih “preokreta”: prvi dugi val demokratizacije (1828.-1926.), prvi val “preokreta” (1922.-1942.), drugi kratki val demokratizacije (1943.-1962.), drugi val “preokreta” (1958.-1975.) te treći val demokratizacije (od 1974. do danas) (*ibid.*: 15-16).

U konačnici, kao zanimljive alternative teoriji demokratskog mira Friedman je ponudio Golden Arches (simbol McDonalda) teoriju i Dell teoriju prevencije konflikata. Prva teorija polazi od hipoteze da dvije države u kojima postoji McDonalds nikada ne vode rat, što je direktno negiranje stupnja demokracije kao nezavisne varijable i isključivo potenciranje ekonomskih interesa i međuzavisnosti. Naime, ljudi stabilne srednje klase neće poduprijeti rat koji može ugroziti dostignute standarde življenja. Alternativni faktor mogu biti snažne ekonomske elite koje blokiraju bilo kakvu agresiju protiv zemlje s kojom imaju financijske veze i koja dovodi u pitanje njihova ulaganja. U tom kontekstu “McDonalds teorija” otkriva kako je mir moguć isključivo između dviju demokracija koje su dostigle visoke standarde ekonomskog razvoja. “Kada zemlja dosegne razinu ekonomskog razvoja u kojem je srednja klasa dovoljno velika da podupire mrežu McDonalda, postaje McDonalds zemlja. A ljudi u McDonalds zemljama ne vole ići u rat. Oni više vole čekati u redu za hamburgera” (više u: Friedman, 2005: 420).

Budući da je ubrzo gotovo svaka zemlja posjedovala lanac restorana McDonalds, trebalo je “osvježiti” spomenutu teoriju. Tada je Friedman pronašao odgovor u vidu *Dell teorije prevencije konflikata*, prema kojoj dvije zemlje koje su dio velikog globalnog lanca opskrbe, poput Dellova, neće nikada međusobno zaratiti.

Ljudi koji su dio sistema velikih globalnih lanaca opskrbe ne žele ratovati, već žele na vrijeme dostaviti dobra i usluge te uživati visoke standarde življenja. Svaki rat ili prolongirani politički nemiri rezultirali bi negativnim učincima na ulaganja i sav napredak koji je postignut. "Upravo stoga što Irak, Sirija, Sjeverna Koreja, Pakistan, Afganistan i Iran nisu dio globalnog lanca opskrbe, oni ostaju žarišta potencijalnih sukoba koja mogu eksplodirati bilo kada." Ista razmišljanja vezana uz "McDonalds teoriju" vrijede i za Dell teoriju; one ne percipiraju rat kao fenomen iz prošlosti, ne garantiraju da se vlade ipak neće angažirati u ratovima, već sugeriraju da će vlade koje su uključene u globalni lanac opskrbe morati više puta razmisliti prije nego što se angažiraju u bilo kojem ratu osim u onom za samoobranu (više u: *ibid.*: 421-426). Unatoč nedvojbenom pojednostavljanju problema nameće se pitanje jesu li teze Golden Arches teorije i Dell teorije prevencije konflikata u empirijskom smislu zasjenile teze liberalne teorije demokratskog mira?

LITERATURA

- Allison, G. T. 1971. *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little Brown.
- Bueno de Mesquita, B., Lalman, D. 1992. *War and Reason*. New Haven: Yale University Press.
- Bueno de Mesquita, B., Smith, A., Siverson, R. M., Morrow, J. D. 2003. *The Logic of Political Survival*. Cambridge: MIT Press.
- Chojnacki, S. 2006. Democratic Wars and Military Interventions, 1946-2002: Monadic Level Reconsidered. U: Gheis, A., Brock, L., Müller, H. (ur.): *Democratic Wars: Looking at the Dark Side of Democratic Peace*. New York: Palgrave MacMillan: 13-41.
- Daase, C. 2006. Democratic Peace – Democratic War: Three Reasons Why Democracies are War-prone. U: Gheis, A., Brock, L., Müller, H. (ur.): *Democratic Wars: Looking at the Dark Side of Democratic Peace*. New York: Palgrave MacMillan: 74-90.
- Demenchonok, E. 2007. The Challenges of Globalization: Rethinking Nature, Culture and Freedom. *American Journal of Economics and Sociology* (66) 1: 25-48.
- Deudney, D., Ikenberry, G. J. 1991-1992. The International Sources of Soviet Change. *International Security* (16): 74-118.
- Doyle, M. W. 1983a. Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs, I. *Philosophy and Public Affairs* (12) 3: 205-235.
- Doyle, M. W. 1983b. Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs, II. *Philosophy and Public Affairs* (12) 4: 323-353.

- Doyle, M. W. 1997. *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, Socialism*. New York: W.W. Norton.
- Doyle, M. W. 2012. *Transcript: Thought Leader – Michael Doyle*. Carnegie Council's Devin Stewart spoke with Michael W. Doyle, Harold Brown Professor of U.S. Foreign and Security Policy at Columbia University; http://www.carnegiecouncil.org/studio/multimedia/20121206b/transcript.html/_res/id=sa_File1/Thought_Leader_Michael_Doyle.pdf (pristupljeno 8. siječnja 2014.).
- Fearon, J. D. 1994. Domestic Political Audiences and the Escalation of International Disputes. *American Political Science Review* (88) 3: 577-592.
- Friedman, T. L. 2005. *The World is Flat: A Brief History of the 21st Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fukuyama, F. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Avon Books.
- Gheis, A., Brock, L., Müller, H. 2006. The Case for a New Research Agenda: Explaining Democratic Wars. U: Gheis, A., Brock, L., Müller, H. (ur.): *Democratic Wars: Looking at the Dark Side of Democratic Peace*. New York: Palgrave MacMillan: 195-215.
- Gleditsch, N. P. 1995. Geography, Democracy and Peace. *International Interactions* (20): 297-323.
- Gobetti, Z. 2009. A Revision of the Theory of Democratic Peace. *IPSHU English Report Series* (23): 21-55; <http://ir.lib.hiroshima-u.ac.jp/00030728>.
- Gray, J. 1999. *Liberalizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Hinsley, F. H. 1963. *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations Between States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobbes, T. 2004. *Levijatan*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Huntington, S. 1993. *The Third Wave: Democratisation in the Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Huntley, W. L. 1996. Kant's Third Image: Systemic Sources of the Liberal Peace. *International Studies Quarterly* (40): 1: 45-76.
- Jackson, R., Sørensen, G. 2010. *Introduction to International Relations, Theories and Approaches, 4th edition*. New York: Oxford University Press.
- Jović, D. 2014. Liberalizam u međunarodnim odnosima: teorija i praksa. U: Jović, D. (ur.): *Liberalne teorije međunarodnih odnosa*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti: 15-52.
- Kant, I. 1949. Idea for a Universal History with Cosmopolitan Intent. U: Friedrich, C. (ur.): *The Philosophy of Kant*. New York: Random House: 116-131.
- Kant, I. 1991. *Kant: Political Writings*. New York: Cambridge University Press.
- Kant, I. 2000. *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura.
- Kegley, C. W., Hermann, M. G. 1996. How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension in Studies of Democratic Peace. *Journal of Peace Research* (33) 3: 309-322.

- Layne, C. 1994. Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace. *International Security* (19) 2: 5-49.
- Levy, J. S. 1988. Domestic Politics and War. *Journal of Interdisciplinary History* (18): 653-673.
- Locke, J. 1988. *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyon, A. 2007-2008. Can Democracy Create World Peace? Democratic Peace Theory: Misguided Policy or Panacea? *A University Dialogue on Democracy*; http://www.unh.edu/discovery/sites/unh.edu.discovery/files/dialogue/2007/pdf/ud-packet_lyon.pdf (pristupljeno 16. siječnja 2014.).
- Maoz, Z., Russett, B. 1992. Alliance, Contiguity, Wealth and Political Stability: Is the Lack of Conflict among Democracies a Statistical Artifact? *International Interactions* (17) 3: 245-267.
- Montesquieu, Ch. 1949. *The Spirit of the Laws*. New York: MacMillan.
- Oren, I. 1995. The Subjectivity of 'Democratic' Peace: Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany. *International Security* (20): 145-185.
- Paris, R. 2006. Bringing the Leviathan Back In: Classical Versus Contemporary Studies of the Liberal Peace. *International Studies Review* (8): 425-440.
- Putnam, R. D. 1988. Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games. *International Organizations* (42) 3: 431-460.
- Rasler, K., Thompson, W. R. 2005. *Puzzles of the Democratic Peace, Theory, Geopolitics and Transformation of the World Politics*. New York: Palgrave MacMillan.
- Ray, J. L. 1993. Wars Between Democracies: Rare, or Nonexistent? *International Interactions* (18) 3: 251-276.
- Ray, J. L. 1998. Does Democracy Cause Peace?. *Annual Review of Political Science* (1): 27-46.
- Reiter, D., Stam, A. C. 2002. *Democracies at War*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosato, S. 2003. The Flawed Logic of Democratic Peace Theory. *American Political Science Review* (97) 4: 585-602.
- Rosenau, J. N. 1969. *Linkage Politics*. New York: The Free Press.
- Rummel, R. J. 1983. Libertarianism and Interstate Violence. *Journal of Conflict Resolution* (27): 27-71.
- Rummel, R. J. 1997. *Power Kills Democracy as a Method of Nonviolence*. New Brunswick: Transactions Books.
- Russett, B. 1990. *Controlling the Sword: The Democratic Governance of National Security*. Cambridge: Harvard University Press.
- Russett, B. 1993. *Grouping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*. New York: Princeton University Press.
- Viotti, P. R., Kauppi, M. V. 2012. *International Relations Theory*. New York: Pearson.

- Volc, K. N. 2008. *Teorija međunarodne politike*. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.
- Weede, E. 1992. Democracy and War Involvement. *Journal of Conflict Resolution* (28) 4: 649-664.

Đana Luša

CRITIQUES OF LIBERAL THEORY OF DEMOCRATIC PEACE

Summary

The paper analyzes the link between Kant's "Perpetual peace" and the democratic peace paradigm with which contemporary International Relations are being interpreted. In doing so, the monadic and dyadic versions of liberal theory of democratic peace are explained through the institutional-structural and cultural-normative models. The theory of democratic peace is critically analyzed, with emphasis on the causal relationship between the independent variable, the democratic regime, and the dependent variable, peace. Empirical studies of cases in which the crises among democratic states have not resulted in war are also questioned, which brings into doubt the causal logic of the theory itself. In critical thought about the democratic peace theory, special emphasis is placed on the realistic interpretation of causes that are believed to contribute to democratic peace, as well as on the existence of the so-called "democratic war". There exist a number of factors explaining this foreign policy behavior of democracies and their hiding behind the theses of the theory of democratic peace. An example is the position of power that democracy occupies in International Relations, with which, aside from liberal dependent variables, realistic variables must be taken into account as well, such as the concentration of power, economic interdependence and national interest.

Keywords: Democratic Peace, Liberalism, Institutional-Structural Model, Cultural-Normative Model, Realistic Critique

Kontakt: **Đana Luša**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb.
E-mail: dlusa@fpzg.hr